

Kaniya Gibuhat, Ang Iyang Gibuhat

Vicente Garces

Pagkahugaw sa dalan nga akong hingismangan!.... Kadautan sa bitoon nga nagdala kanako!.... Intawon ang mga ginikanan ko!..... Si nanay!..... Si tatay!.... Mao kini ang mga pulong sa usa ka batan-on nga gilad-an ug gihuwasan na sa alak sa kahilayan. Naghinuktok, na nampiling ug naghupaw sa ubos sa landong sa mga pagbasul. Kaluhaan pa lamang ka tuig ang iyang kagulangon. Ambungan, maanindot ang dagway, hingkog ang barog. Sa linugsanay, nakapatoon ka niya ang iyang mga ginikiran. Maayong ulo, maoy hawod sa kaalam sa tanan niyang kauban sa tulonghaan, nakapahibulong hangtud sa iyang magtutoon, tungud sa kadalang misabut sa mga basahong giton-an; apan ang dautang palad nagagukod kaniya, kay sa hapit na unta matapus sa pagtoon, nadani na hinoon sa mga dalagang maanyag nga maoy nahimong mabagang dag-um nga mingtabon sa bangbang sa adlaww sa iyang pagdaug ning kinabuhi. Sa ingon niini, si Lloy nagbagdoybagdoy na lamang, wala na tagda ug dili kay diriyut da ang luha nga nausik sa kabus niyang amahan ug inahan. Sa laing lalawigan, may usa usab ka dalagang hamtong, anak nga bugtong sa magtiayong labing bahandianon niadtong dapita. Ila na sa amahan ug inahan. Dato kayo, daghang dagkung tindahan ug balay nga paabangan, dakug yuta, may mga bapor. Sa laktud nga pulong, hapit tanang tawo sa iyang lungsod, naghanged kaniya. Ubay-ubay ang kasingkasingnga iyang gisalikway, apan ang tanan, nag-imit lamang sa bahandi, kay bisan tuod kini nagdala sa ngalan sa kinaiyahan nianang panagway nga makabihag. Kining babayehana mao si Rosal, nga may katloan na ka tuig ang kagulangon. Ning tanang hiyas ni Rosal, nakappanimaho ang maigmat ug dukirok nga Lloy nga nag kanayon: “Mao na kini ang akong gipangandoy. Kong baye ang nakalunod kanako ning lawod sa kinabuhi, kinahanglan nga babaye usab ang magbayad ug moluwas sa akong kadaut. Karon dayon sugdan ko ang gubat”. Sa walay langan si Lloy nagsul-ob dayon sa labing maanindot nga saput, naghindik, naghinapay ug misamot ang kaambungan. Gilayon mipadulong sa matahum balay ni Rosal diin gidawat alang sa pagkakawani sa buhatan sa pagtiayon ning babayehana. Si Lloy nagbuotan, nagmakugihon ug maoy unang motambong sa buhat. Tungod niini, nadani niya ang pagtagad ug paglaum sa iyang agalon, ug maoy hinungdan usab nga gipiyalan sa daghang salapi. Bisan unsang kasamok nga mahitabo kang Rosal, si Lloy maoy unang sampiton. Ug tungud sa ila nang kahinsa ug sa kaayong moalagad niini, usahay motiaw ug hangtud makighagwa na kaniya. Sa atubangan ning tanan, si Lloy nakaingon: “Mibgating na ang takna sa akong pagdaug”.... Tuod man, usa ka higayon niana, gipahayagan niya sa gugmang mapangahason nga mingturok sa taliwala sa kakabus tungod sa silaw sa bulawan. Sa humana mabati sa dalagang gulang ang mga pulong bakakon apan matam-is nga daan nang gihan-ay ug tinagik sa mga limbong, naghinuktok ug nagpalandon:

--Ako, sa adlaw pa, duol na Kasadpan, ug si Lloy bag-o pang misubang, ambungan, maalam, kugihan ug buotan. Usa da ka butang ang nakakulang kaniya: ang bahandi nga nagkapin usab kanako. Sa daling sugilon ug kahibulong sa tanan, wala magdugay silang duha gikasal. Si Lloy kanhi nga libud-suroy lamang, karon tinamod na. Ang mga tag-iya sa tindahan nga sa unang mga adlaw dili gani pautang kaniya bisan lima ka sintabos, motukas na sa kalo kong iyang ihibalag. Malipayon ang unang mga adlaw sa ilang kaminyoon; apan wala magdugay miabut ang panahon sa kalaay ug kasum-ol alang kang Lloy. Ang aping sa

iyang asawa daghan nang kunot, maniwang ug mitigsik na usab sa ulo ang mga uban. Kining mga butanga, maoy nakapaturek sa dautang hunahuna sa bana. Gitigum ang tanang salapi, gitakpan ang tanan nilang patigayon, gipamaligya ang mga awto, yuta ug ang mga balay nga giabangan sa mga insik. Mao day gibilin ang ilang gipuy-an. Nangutana ang asawa ning iyang gibuhay, ug gitubag nga kinahanglan gayud ingnon niini kay wala silay anak.

--Kadugay ni Iloy, unsa kahay nahitabo kaniya? --pulong ni Rosal, nga naghukdong sa ilang tamboanan usa ka hapon niana.

--Tulo da ka adlaw ang tagal nga mopauli, ug karon tangkod nang simana.

-Maayong hapon Nyora.

-Maayo, dayon.... Asa ka?

-Aniay gipadala si Nyor Iloy.—gitunol sa bata ang usa ka diyutay nga sulat diin nahimutang kining mosunod:

Rosal:

Ikaw mayo na lang paminawon; makalingaw sa mga dalunggan, apan dautan nang tan-awon kay makapuling sa mga mata. Sayud ka nga ang alibangbang dili mobatog sa bulak nga laya na. Unsaon ta man. Kini mao gayud ang balaod sa kinabuhi. Ako molangyaw sa laing dapit. Kaha mahibalik sa adlaw nga wala ko handuma, apan ayaw paabuta. Kong dunay mahigugma kanimo, pahimusli ang kalibutan.

Iloy.

--Lampingasan! Walay ulaw!.... Kuragan!.... Kuragan!.... Mityabaw, misinggit si Rosal. Unya si Iloy, dinala ang daghang bulawan ug salapi sa iyang asawa, mipanaw sa laing yuta diin mipalit usa ka daku ug matahum balay. Lain ug bag-o na ang iyang kinabuhi, nagpuyo uban sa mga bag-ong sulugoon ug nagpahimulos sa kahimtang sa ulitawo. Dili pakawala sa mga sayaw, kanunay magsunod-sunod sa mga dalagang maayong bata. Sa mga katiguman kun pundok sa mga batan-on nga nagkinahanglan sa salapi alang sa himoong kalingawan, siya maoy mangako sa tanan. Tungod niini, siya maoy hari kanunay sa tanang pangolin. Gimantala sa mga mantalaan nga si Rosal patay na. Kining balitaa, nakapalipay kaayo kang Iloy, sangit ang kamatayon sa iyang asawa nakahatag kaniyag hingpit nga kagawasan. Apan si Iloy, tungud sa hilabihan pagpalabi sa mga kahilayan, ang iyang panagway malaksot na uyamot. Naniwang, nabako, kulang na sa ngipon ug upaw na usab. Apan bisab pa ning tanan, kay may salapi man gihapon, naminyo pa gyud sa usa ka dalagang batan-on. Si Koring, ang bag-o niyang asawa, may napulog lima pa lamang ka Abril ang kagulangong. Mao ang labing bantug sa kamaayong mosayaw, ang katahum ikatanding kang bisan kinsa. Kining bataa higala kaayo sa lingawlingaw, sa mga bag-ong urog ug sa mga mahal nga dayandayan sa lawas. Mao nga ang iyang amahan ug inahan nga sa sinugdan mga sapian, naut-ut ug hangtod wala nay nahut. Kawang lamang ang ilang mga tambag nga, walay sapayan nga sila mga kabus, dili lamang unta magminyo sa usa ka tigulang bisan bahandianon, ka yang ilang anak, tinutok ang mga mata sa nagdahiling bulawan, wala lamang magkabana, sa bili sa kaminyoon. Hilabihan ka daku sa pagbasul sa mga ginikanan

ni Koring nga kini ilang gianad sa kinabuhing hamugaway ug pagtubo sa mga lulinghayaw; apan, ay!.... wala nay panahon!.... Ang pagbasol mao ang langam nga maidlas, magpahilayo sa kagahub sa kalipay, magpasalipod luyo sa himaya ug, unya kong ang tanan molugdang ug mamingaw na, sa mga lakang masulob-on modulo kanato sa takna sa kahaponon. Sa bag-o pa silang minyo, si Koring malipayon kaayo sa kiliran sa iyang bana. Matag-adlaw lain ang panagway. Ang mga saput nga pinalit karon, dili na magpulos ugma. Nagkalainlain ang mga batong mahal nga gidayandayan sa iyang lawas; ang salapi gipakasagbut lamang, nagtuasik tanang adlaw sa iyang mga kamut. Dili mosayup mopalit gayud sa mga awtomobil nga bag-ong gula, ug usahay molakaw mao dang usa ra kay ang bana dili makalahutay sa kinuyog-kuyog sa tanang kalingawan. Si Iloy walay pangita bisan diyutay nga patigayon. Ang sudlanan sa iyang bahandi, nagbuhagay kanunay ug walay bisan usa ka tulo nga mingsulod. Unsay gisamputan sa kadugayan? Ang tanan nahurot, natiti. Ug dihang wala nay nahibilin bisan lawog, si Koring, ang makilas nga Koring, sama sa aso, nahanaw lamang sa ilang balay. Gipangita ni Iloy niadtong usa ka udtong tutok ang iyang pinalangga. Sa usa ka lapad nga dalan, ubos sa masakit nga silaw sa adlaw, naglakat intawon ang tigulang upaw sa nagsinaw lamang ang ulo sa kainit. Sanglit maluyahon ug dili na layhan nga mobayhon, gisulod ang iyang kamut sa bulsa sa kalsonis ug wa dakung kahikugang, hinghikapan ang usa ka surat nga nagingon;

Iloy:

Sayud ang tanan nga walay mopasilong sa kahoy nga wala nay dahon. Ikaw, maayo nalang bughaon kay laya na, ug isugnod kay gabok na. Ang balaod sa kinabuhi nagingon nga walay modulo sa tinubdan nga gihubsan sa tubig. Ako mopanaw sa layong yuta. Ayaw pag-apas kay kitang tanan magkakita sa adlaw sa panudya. Kong dunay matahum dalaga nga motupad kanimo, ayaw usiki ang higayon, daginuta ang kalipay.

Koring.

--Banyaga! Mabudhion!.... Kundatan!.. Kundatan!..... Maoy mga pulong sa mahinayng dangoyngoy ni Iloy, wala maglihok, daw gilansang sa taliwala sa dalan

Talisay, Sugbo

Disyembre--1924